

Левченко Т. М.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті порушено одну з важливих проблем мови засобів масової комунікації – функціонування та диференціація діалектної лексики. Дослідження територіальних діалектів тісно пов'язане із стилістикою масмедіа, що вивчає мовні засоби, в тому числі діалектизми, у складі мови публіцистики. Зазначено, що діалектизми набагато виразніше, ніж інша субстандартна лексика, виявляються у мові засобів масової комунікації, демонструючи оцінне, експресивне, емоційне забарвлення чи номінуючи предмети і явища, притаманні певному регіону. Зауважено, що інтенсивний вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на літературну мову веде до змін на усіх її рівнях. Їх вплив на сучасну літературну мову настільки виходить за межі усталених мовних процесів, що не може не привертати увагу лінгвістів.

З'ясовано функціонально-стилістичні можливості діалектної лексики у засобах масової комунікації. Виявлено, що найчастіше у публіцистичних текстах натрапляємо на діалектну лексику – назви місцевих реалій і понять, що не відомі і не використовуються поза межами певного говору чи групи споріднених говорів. З цієї причини побутова діалектна лексика зазвичай не має відповідників у літературній мові, а означувані нею реалії і поняття або передаються описово, або позначаються тими самими словами, що й у говорах. Проаналізовано діалектні одиниці, що охоплюють переважно сфери життя, пов'язані з побутом, родинними стосунками, виробничою діяльністю та народним мистецтвом носіїв місцевого говору. Відзначено, що діалектизми стають не тільки маркерами індивідуального стилю автора, а ще й відбувається популяризація мовленнєвого наміру за допомогою нестандартної лексики, автор публікації робить акцент на неповторності предмета та естетичній правильності його назви, він визнає, що цей діалектизм лаконічно, фактографічно, краще за будь-які описи справляється з номінативною функцією. Засоби масової комунікації як потужний публічний фактор сприяють не тільки популяризації діалектної лексики, яка є складовою субстандарту, а й закріпленню її в українській літературній мові. Сучасна преса є не тільки джерелом лексичних і стилістичних інновацій, а й основою формування, розвитку мови сучасного субстандарту.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, діалектизми, субстандарт, тематичні групи, диференціація.

Постановка проблеми. Проблема репрезентації, функціонування і прагматичного навантаження діалектної лексики на сьогоднішній день одна з актуальних тем мови засобів масової комунікації. На сучасному етапі накопичений значний науковий досвід у дослідженні діалектних одиниць сучасної української мови, проте проблема диференціації діалектної лексики у засобах масової комунікації до цього часу комплексно не вивчена і не розглядалася. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження, яка пов'язана з необхідністю системного вивчення функціонування і диференціації діалектної лексики у засобах масової комунікації. Високим ступенем стилістичної виразності та експресивним потенціалом відзначаються діалектизми, які на сьогодні є досить продуктивними елементами мови засобів

масової комунікації і здавна вважалася однією із специфічних рис кожної мови.

Нині спостерігаємо інтенсивний вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на літературну мову, що веде до змін на усіх її рівнях. Їх вплив на сучасну літературну мову настільки виходить за межі усталених мовних процесів, що не може не привертати увагу лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття діалектизмів як стилістичної категорії та основи формування літературної норми в сучасній українській мові розглядали С.Я. Єрмоленко [5], П.Ю. Гриценко[3]. Функції діалектизмів у загальнотеоретичному аспекті досліджували С.Я. Єрмоленко, Д.В. Бондаренко[2], В.В. Грещук [4] та ін. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів вивчали

М.А. Жовтобрюх [6], В.В. Грещук [4]. Високим ступенем стилістичної виразності та експресивним потенціалом відзначаються діалектизми, які на сьогодні є досить продуктивними елементами мови засобів масової комунікації. Функціонально-семантичні вияви призначення діалектизмів у мові української періодики досліджували у своїх працях М.В. Бігусяк [1], О. Пискач [7] та В. Путрашик [8].

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених вивченню мови публіцистики, в українській лінгвістиці бракує досліджень мови субстандартної лексики у засобах масової комунікації, зокрема таких, де б досліджувалася диференціація діалектних одиниць.

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є: диференціювати діалектну лексику у мові засобів масової комунікації та визначити її роль у побудові публіцистичних текстів; з'ясувати функціонально-стилістичні можливості діалектизмів.

Виклад основного матеріалу. Особливе місце у сучасній пресі займає діалектна лексика, що називає осіб за спорідненістю і своєю роллю та соціальним статусом. Діалектна лексика є надзвичайно важливим джерелом поповнення словникового складу української мови, а сферою її функціонування є публіцистичні тексти, у яких відповідним словам відводиться не тільки стилістична роль, а й власне номінативна, адже вони створюють етнокультурний фон публікації. Саме діалектизми є лексичними і стилістичними засобами, за допомогою яких створюється образ рідної домівки, їх можна вважати словами-стимулами, що зберігають пам'ять про рід і сім'ю для жителів західних регіонів.

Діалектизм *вуйна* зафіксовано словниками у двох значеннях: 1) тітка, сестра матері або дружина матиного брата; 2) про старшу віком жінку (звичайно при шанобливому звертанні) [10, I, с.785]: «*Вуйна* зволожувала збіжжя, засипала його у видовбане в деревині заглиблення-череву, опускала туди важіль з припасованим на кінці «товкачиком-молотом» («Старий Замок «Паланок», 06.01.18); «*Вуйна* кицкала – струшувала зерно у мисці, і луска, наче тополиний пух, відлітала набік» («Старий Замок «Паланок», 06.01.18). Діалектне слово *вуйко* відоме також у двох значеннях: 1) дядько по матері, брат матері; 2) про старшого віком чоловіка (звичайно при шанобливому звертанні) [10, I, с.785]: «*Пригадую, коли була маленька, бачила, як на Введення мій вуйко заводив коня до хати. Вуйко Петро працював у колгоспі фірманом*» («Старий Замок «Паланок», 04.12.15).

Досить часто у публікаціях натрапляємо на діалектизм *стрий* (*стрийко*) – дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри [10, IX, с.769]: «*Бо не було тоді ще Львова! Так, вуйко Городок старший за стрийка Львова*» («Галінфо», 05.08.19); «*І тут пора згадати, що замолу стрийко й сам устиг трохи побути членом єдиної на той час партії*» («Газета по-українски», 19.06.15); «*Дід і стрийко розповідали мені, чим цей багнет корисний у господарстві*» («Радіо свобода», 01.08.18); «*У III-му півкурені отаманом був Степан Шухевич, стрийко Романа Шухевича, сотниками – Дмитро Вітовський та Теодор Рожанківський, якого 9 вересня замінив Іван Косак*» («Галінфо», 29.10.18).

Подекуди можна зустріти діалектне слово *няньо* – тато [10, V, с.459]: «*Няньо був бунтівником – і дуже опирався, коли організовували колгосп*» («Закарпаття», 31.08.19).

Діалектизм *газда* – господар [10, II, с.12] свідчить про соціальний статус та майновий ценз особи, наприклад: «*Через прозорі двері заглядають до хати і кури – їм цікаво, чи газда зготував собі і їм сніданок*» («Високий Замок», 05.04.13); «*На обійсті Балагайди під гноярнею був схрон, газда сказав партизанам, щоб сховалися туди*» («Старий Замок «Паланок», 14.05.17); «*Не хочеш бути газдою – будеш прислуговувати іншим*» («День», 01.11.19).

Тематична група діалектної лексики на позначення назв житлових і господарських приміщень та їх частин є засобом переконливості та етнографічної достовірності відтворення побуту, обстановки, соціальних умов тощо. У засобах масової комунікації досить часто фіксуємо діалектизми на позначення цієї тематичної групи.

Діалектне слово *бабинець* – окреме місце в церкві, де стоять жінки [10, I, с.76]: «*Церква складається із чотирьох приміщень: нави, вітваря, ризниці і присінка, в якому з правого боку – невеликий бабинець*» («Укрінформ», 31.05.18); *підсіння* – рундук для продажу товарів: [10, VI, с.500]: «*Довелося тішити око парсунами святих у підсінні*» («Галінфо», 05.03.19); *шпихлір* – комора [10, XI, с.523]: «*Шпихліри стайні збудовані з тесаного каменя – моцні і надійні, чимось схожі на маленькі середньовічні замки*» («Галінфо», 02.11.19); «*Минулого тижня у музеї завершили роботу над шпихліром*» («Zaxid.net», 18.07.18); *криївка* – місце таємного зберігання чогось або перебування когось; потайник, сховок [10, IV, с.344]: «*У них було особливе завдання: облаштувати в одній із кімнат криївку, яка б*

мала послужити схованкою у разі небезпеки» («Правда», 17.09.18); **колиба** – житло чабанів і лісорубів [10, IV, с. 220]: «Хоч **колиба** старовинна і виглядає покинутою, але в літній період вона діюча, додає автор допису» («Старий Замок «Паланок», 27.09.19); «У **колибі** зібрано щонайменше 6 тис. різноманітних предметів з побуту гуцулів» («Старий Замок «Паланок», 27.09.19); **ванькир** – бічна кімнатка, відокремлена стіною від великої кімнати [10, I, с. 290]: «Ліворуч від кімнати-кухні була ще кімната, направо з якої ще був вхід у **ванькир**», святкову кімнату, рідко відвідувану світлицю» («Zaxid.net», 02.03.18); «Грюкіт почався, напевно, раніше, ніж я прокинувся, бо я в нічних сутінках бачу тата в білизні вже посеред хати і чую голос матері з **ванькира**: «Не світи наперед, Петре, а спитай, хто там». Підступивши до вікна батько питає» («Гал-інфо», 03.07.19); **кліть** – клітка [10, IV, с.186]: «У ті часи, каже дід, житло було трикамерним: **кліть**, сіни, житлова кімната» («Українформ», 31.05.18); **кабиця** – відкрита літня кухня (піч) у дворі або в садку [СУМ, IV, с.64]: «Свою майстерність у приготуванні цієї улюбленої страви українців демонструватимуть кухарки з усіх регіонів країни. Спеціально для них на території садиби збудовано понад два десятки різноманітних печей, переважно **кабиць** – надвірних, складених із 42 цеглин» («Українформ», 12.07.19).

Важливим компонентом духовної культури жителів Карпат є їх вірування, де відбито світобачення, світосприймання і світовідчуття. Сучасні засоби масової комунікації репрезентують тематичну групу діалектних назв міфічних створінь, що збереглися у своєму архаїчному значенні: **мольфар** – 1) чарівник; 2) злий дух, чорт [10, IV, с.793]: «Сьогодні на телебаченні можна побачити безліч сюжетів про **мольфарів** – там вони віщують і передбачають майбутнє, передрікають долю країн та політиків, а також знають, як складуться результати виборів» («Правда», 26.08.18); «Скупчилися хмари, накрапав дощ, але варто було **мольфарові** з'явитися, як відразу виглянуло сонце» («Волинь», 31.12.18); **Мавка** – те саме, що русалка, водяна німфа [10, IV, с.587]: «На озері відвідувачів зустрічали лісові **мавки**, а дівчата-учасники фестивалю плели віночки і пускали їх у воду» («Zaxid.net», 13.07.19); **Нявка** – Мавка [10, V, с. 459]: «Відмінність між першими й другими та, що русалки начебто живуть у воді, а **нявки** водяться лише на суші» («Українформ», 31.05.18).

Частовживаними у мові засобів масової комунікації є тематична група діалектних назв засобів

пересування: **біциглі** – велосипед [9, с. 32]: «Молода ужгородка крала **біциглі**» («Старий Замок «Паланок», 22.08.15); «Варто лише проїхатися селами, райцентрами, а останнім часом і містами й містечками, аби побачити, що мода на **біциглі** стрімко повертається» («Старий Замок «Паланок», 10.10.18); **ровер** – велосипед [9, с. 458]: «У прес-службі міліції Львова повідомляють, що за останні п'ять років у місті поцупили близько двох тисяч **роверів**» («Високий Замок», 13.03.15); «Є у колекції один із перших **роверів**, які випускав Львівський велосипедний завод із 1951 до 1953 року. Назва **«ровер»**, яка прижилася у Галичині, походить від назви саме цієї фірми» («Високий Замок», 27.05.18).

Досить часто діалектизми набувають стилетворчого статусу, вони формують ядро журналістського матеріалу, що побудований на межі розмовного і публіцистичного стилів. Діалектна лексика на позначення назв тварин, птахів, рослин використовується для надання публікаціям місцевого колориту і не містить оцінного компонента: **вивірка** – білка [10, I, с.365]: «По ліву руку від себе дід Іван клав окреме блюдечко з бурштиною рідиною – для **вивірки**» («Високий Замок», 17.01.16); **бузько** – лелека [10, I, с.251]: «У селі Бориничах **бузьки** крадуть молодняк свійської птиці» («Високий Замок», 06.01.18); **коцур** – кіт [9, с. 228]: «Я уже намірився стукатись у церковну браму, як раптом на паркан вискочив чорношубий **коцур**» («Гал-інфо», 22.07.19); **маржсина** – худоба [10, IV, с.627]: «Як **маржсина** вподобала собі скляні двері...» («Високий Замок», 05.04.13); «Тим паче, гуцули завжди вирізнялися тим, що були заможними господарями, які любили чепурити хати, мали багато **маржсинки**. На жаль, сьогоднішні реалії не настільки оптимістичні» («Високий Замок», 09.04.15); **бараболя** – картопля [10, I, с.103]: «Треба себе обмежувати у харчуванні. Я не їм хліб, не їм **бараболю**. Хоча дуже її люблю», – сказав він (Гройсман) («Українформ», 10.05.19); **лепеха** – трав'яниста рослина [10, VI, с. 478]: «До свята Трійці, яке традиційно відзначають на 50-й день після Великодня, українці звикли встеляти оселю **лепехою**» («Волинь Пост», 14.07.19); **вепр** – дикий кабан [10, I, с.325]: «**Вепр** також подряпав один з автомобілів на вулиці, після чого повернувся в свій ареал проживання» («Сьогодні», 14.03.19); **когут** – півень [10, IV, с. 207]: «Хочете лаятись – лайтесь українською», – сказала Богомолець. На запитання журналістів, як саме, вона відповіла: «Бодай би тебе **когут** копнув» («Українська правда», 03.07.19); «Важ-

ливо, аби собаки не гавкали, щоб по-собачому тут не велося, аби **когути** не п'яли, а на позитив – щоб співали пташки... Так, то є цілий обряд, традиція гуцульської хати» («Укрінформ», 03.08.19); **льоха** – свиня-самиця [10, IV, с. 587]: «**Льоха** з виводком за ніч може до 10 арів знищити, з ниви зробити стадіон» («Укрінформ», 23.06.15); **бриндуша** – шафран сітчастий [10, II, с. 211]: «Це ранньоквітучі, рідкісні рослини, які занесені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, Червоної книги МСОП та додатку I Бернської конвенції, а саме: підсніжник біло-сніжний, проліска дволиста, шафран Гейфелів (в народі – **бриндушки**), сон весняний, білоцвіт весняний, рябчик великий та інші» («Чернівці», 03.03.17); «У горах збирали перші весняні квіти. Сині проліски у нас називали **бриндушками**. Збирали їх оберемками» («Чернівці», 07.03.19).

Для створення колориту карпатського регіону та з пізнавальною функцією у засобах масової комунікації використовують тематичну групу назв, пов'язаних з народним мистецтвом: **дримба** – щипковий музичний інструмент, сила і висота звуку якого регулюються ротовою порожниною того, хто грає [10, II, с.413]: «У програмі свята – встановлення рекорду одночасної гри на **дримбі**» («Укрінформ», 23.07.18); «Розповсюджений він у дуже багатьох народів і всюди називається по-іншому: в українців – варган і **дримба**, в угорців – доромб, в норвежців – мунхарпа, в якутів – хомус, в італійців – марранцано, в японців – муккурі» («Ужгородські новини», 30.10.18); «Магічний звук **дримби** заворожує. Її можна слухати вічно» («Карпатський об'єктив», 14.08.17); **трембіта** – гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів [10, X, с.424]: «Мало молоді грає, погоджуються старі музиканти, що свого часу ще з **трембітою** за вівцями на полонину ходили» («Укрінформ», 20.08.18); «Здавна з допомогою **трембіти** горяни сповіщали сусідні села про важливі події: весілля чи народження дитини, наближення колядників чи похорон» («Високий Замок», 10.09.16); «Відтак під заклик **трембіт** традиційна святкова хода на конях, возах та пішки рушила з центру Рахова до амфітеатру «Буркут», де села району встановили 21 власну садибу, в яких змагалися

на краще приготування вівчарських страв» («Укрінформ», 09.09.19); **кувиця** – старовинний духовий дерев'яний інструмент [10, XI, с.691]: «Зозулька, теленка, бербениця, рубель, **кувиця**, тулумбас, бугай, береста, бухало, козобас – схожого набору інструментів не має жоден професійний колектив у світі» («Zik», 18.05.18); **аркан** – гуцульський чоловічий танок [10, I, с.60]: «Завершиться фестиваль 26 серпня. о 21.50 год. традиційним спільним виконанням гуцульського танцю **Аркан**, який виконують усі колективи на сцені на пл. Ринок» («Гал-інфо», 28.08.18) «В Івано-Франківській області, в селі Татарів, під час Гуцульського фестивалю встановили рекорд України з найтривалішого виконання чоловічого танцю **аркан**» («Укрінформ», 24.07.18).

Висновки і пропозиції. Отже, основною стилістичною функцією діалектизмів у публіцистичних текстах є використання їх як важливого мовностилістичного засобу відтворення культурно-побутового колориту епохи у певному регіоні України. Зазвичай, діалектизми виконують номінативну функцію, що є основною функцією лексичного рівня будь-якої мови. За допомогою цієї функції автор публікації описує місцеві реалії життя, вводить у публіцистичний текст діалектні слова або словосполучення, що відображають особливості матеріальної і духовної культури народу певної території.

У мові сучасних засобів масової комунікації серед діалектизмів виділяємо такі тематичні групи: назви осіб за спорідненістю, свояцтвом і соціальним статусом; назви житлових і господарських приміщень та їх частин; назви міфічних створінь; назви засобів пересування; назви тварин, птахів, рослин; назви пов'язані з народним мистецтвом. Використання діалектичних одиниць стало особливістю сучасної української літературної мови в тих жанрах, які пов'язані з описом реалій сільського життя. Діалектна лексика продовжує зберігати своє значення і як один із засобів повнішої характеристики зображуваних подій, і як одне з джерел оновлення лексичних ресурсів літературної мови.

Питання про функціонування діалектної лексики у сучасних засобах масової комунікації потребує подальшого вивчення, оскільки кількість тематичних груп може змінюватися і вони залишаються відкритими.

Список літератури:

1. Бігусяк М.В. Стилiстичнi функцiї дiалектизмiв у мовi мiсцевої преси. *Науковi працi Кам'янець-Подiльського нацiонального унiверситету iменi Iвана Огiєнка. Фiлологiчнi науки*. 2013. Вип. 34. С. 35-39.

2. Бондаренко Д.В. Стилiстична функція лексичних дiалектизмiв в українській художній лiтературi. *Структура i розвиток українських говорiв на сучасному етапi. XV Респ. дiалектолог. нарада : тези доп. i повiдомл. : до IX Мiжнар. з'їзду славістів / Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебнi АН УРСР ; вiдп. ред. М. В. Никончук. Житомир : [б. в.], 1983. С. 180–181.*
3. Гриценко П.Ю. Дiалектизм. Українська мова : енциклопедiя /редкол. : Русанiвський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та iн. 2-ге вид., випр. i допов. К. : Вид-во «Українська енциклопедiя» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 146–147.
4. Грещук В., Грещук В., Дiалектне слово в контекстi та словнику : монографiя. Івано-Франкiвськ. Мiсто НВ, 2015 372 с.
5. Єрмоленко С.Я. Сучасна лiтературна мова i дiалекти. *Рiдне слово*. 1972. Вип. 6. С.6 – 17.
6. Жовтобрюх М. Проблеми взаємодiї української лiтературної мови i територiальних дiалектiв. *Мовознавство*. 1973. № 1. С. 3-15.
7. Пискач О. Використання дiалектної лексики в публiцистичному тексті (на матерiалi закарпатської районної преси). *Сучасні проблеми мовознавства та лiтературознавства*. Зб.наук.праць. Вип. 6. Збiрник пам'ятi Кирила Галаса. Ужгород. 2002. С. 281 – 287.
8. Путрашик В.І. Функцiонально-стилiстичнi можливостi дiалектизмiв у заголовках сучасної закарпатської газети (на матерiалi часопису «Старий Замок «Паланок»). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія : Филология. Социальные коммуникации. 2011. Т.24 (63). № 4, ч. 1. С. 169–176.
9. Словник буковинських говiрок / За заг.ред. Н.В. Гуйванюк. Чернiвцi. Рута. 2005. 688 с.
10. Словник української мови в 11 т. К.: Наук. думка, 1970-1980. Т. 1-11.

Levchenko T. M. DIFFERENTIATION OF DIALECT VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF MASS COMMUNICATION

The article deals with one of the important problems of the language of mass communication – the functioning and differentiation of dialect vocabulary. The study of territorial dialects is closely related to the style of mass media, which studies linguistic means, including dialectisms, in the language of publicist. It is noted that dialectisms are much more distinctive than other sub-standard vocabulary, manifested in the language of mass communication, showing evaluating, expressive, emotional coloring, or nominating objects and phenomena specific to a particular region. It is noted that the intense influence of external and internal factors on literary language leads to changes at all its levels. Their influence on modern literary language goes so far beyond the established language processes that linguists can't stop paying an attention on it.

Functional and stylistic possibilities of dialect vocabulary in mass media are defined. It is revealed that most often in nonfiction texts we come across the dialect vocabulary - the names of local realities and concepts that are not known and are not used outside of a certain speech or group of related speeches. For this reason, household dialect vocabulary usually doesn't have any equivalent in literary language, and mentioned its realities and concepts are either conveyed descriptively or are indicated by the same words as in speech. The dialectal units, which cover mainly the spheres of life, related to life, family relations, production activities and folk art of native speakers, are analyzed. It is noted that dialectisms become not only markers of the individual style of the author, but also there is a popularization of speech intent with the help of non-standard vocabulary, the author of the publication emphasizes the uniqueness of the subject and the aesthetic correctness of its name, he acknowledges that this dialecticism is concise, better than any descriptions handle the nominative function. Mass media as a powerful public factor contributes not only to the popularization of dialect vocabulary, which is a constituent of the sub-standard, but also to its consolidation in the Ukrainian literary language. The modern press is not only the source of lexical and stylistic innovations, but also the basis for the formation, development of the language of the modern substandard.

Key words: language of mass media, dialectisms, substandard, thematic groups, differentiation.